

*Türk Devriminin Politikaları ve Türkiye'de Kütüphane Kurumunun Gelişimine Etkileri**

Esin Sultan OĞUZ

Hacettepe Üniversitesi

OĞUZ, Esin Sultan, Türk Devriminin Kültür Politikaları ve Türkiye'de Kütüphane Kurumunun Gelişimine Etkileri. CTAD Yıl 6, Sayı 12 (Güz 2010), 125-152.

Atatürk Dönemi ve onu izleyen 1940'lı yıllara ait en belirleyici unsurun her alanda çağdaşlaşmayı hedefleyen *Türk Devriminin*, on beş yıllık bir süreçte milliyetçilik ve Batılılaşma ekseninde birbirini izlemesi ve ülkede radikal bir değişim sürecini başlatması olduğu belirtilmektedir. Kültürel yapının baştan inşa edilmesi olarak nitelenen bu Devrim, amaçları ve etkileri bakımından ülkemizin kültür politikası kapsamında değerlendirilmektedir. Bütünsel bir yaklaşımla uluslaşma ve Batılılaşma yönünde değişimi temsil eden siyasal ve toplumsal devrim topyekun kültürel değişim de demektir. Bu çalışmada Türk Devriminin kültür politikalarının Türkiye'de kütüphane kurumunun gelişimine olan etkileri ele alınmıştır. Anayasa ve yasal düzenlemeler kapsamında başlatılan politikaların yasallaştırılması ve bunun hayata geçirilmesi, Harf devrimi, Tevhid-i Tedrisat kanunu gibi ulusal eğitim ve kültürle ilgili önemli gelişmelerin kütüphane ve kültür olgularına etkileri değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonuç bölümünde, kültür politikalarının türlü uygulamalarının kütüphanelere yansması üzerine tartışmaya da yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Atatürk Dönemi Kültür Politikası, Türk Devrimi, Kütüphanecilik, kütüphaneler, kültürel kalkınma.

OĞUZ, Esin Sultan, The Cultural Policies of Turkish Revolution and Its Impact on the Establishment of Turkish Librarianship. CTAD Year 6, Issue 12 (Fall 2010), 125-152.

The most distinctive element of the Atatürk era (1923-1938) is defined as the fact that Atatürk's reforms aiming modernization in every domain have alternated on the axis of nationalism and Occidentalism during a 15-year period and launched thus a radical process of transformation in the country. The reforms of Atatürk, qualified as the re-construction of the cultural structure, are considered within the scope of our country's cultural policy in terms of their objectives and impacts. The reforms toward nationalization and adoption of occidental practices that represent change in an integrated approach are explained as a total cultural transformation. In this study cultural policies of the Atatürk era and its impact on establishment of library

system in Turkey, will be studied. Those are, respectively, the legalization of policies launched within the framework of the Constitution and legal arrangements as well as their implementation; impacts of important developments relating to national education and culture such as meetings of the Scientific Committee, the National Education Councils, the alphabet reform, and the law on unification of education on the phenomena of library culture. The conclusion of the study will comprise arguments regarding the reflection of cultural policy practices that took place between 1923 and 1938 on libraries.

Key Words: Cultural policies of Atatürk's Era, Turkish librarianship, libraries, cultural development.

Giriş

Atatürk döneminin en belirleyici unsuru, her alanda çağdaşlaşmayı hedefleyen Atatürk devrimlerinin, on beş yıllık bir süreçte milliyetçilik ve batıcılık ekseninde birbirini izlemiş ve ülkede radikal bir değişim sürecini başlatmış olmasıdır.¹ Kültür hareketlerinin hedefine ulaşabilmesi için gerekli tedbirlerin devrimler aracılığıyla alınabileceğini düşünen Atatürk, ülkenin gelişmiş bir medeniyet seviyesine ulaşabilmesi için geri kalmış kurumları ve gelişimi engelleyen unsurları ortadan kaldırmak, manevi gücün kaynaklarını ulusal tarihi barındıran uygarlık kurumlarına dayandırmak gerektiğini düşünmüş ve çağdaş bilim ve teknik bilgisine sahip bireylerin kültür hayatına yenilikler getireceğine inanmıştır.² Kültürel yapının baştan inşa edilmesi olarak nitelenen Atatürk devrimleri, amaçları ve etkileri bakımından ülkemizin kültür politikası kapsamında değerlendirilmelidir. Bütünsel bir yaklaşımla uluslaşma ve batılılaşma yönünde değişimi temsil eden bu devrimler topyekûn kültürel değişim olarak açıklanabilir.

Atatürk devrimlerinin ve laikliğin öngördüğü toplum modeli, bilimin temel alındığı rasyonel bir toplum modelidir. Bu açıdan dönemin en karakteristik özelliği olan pozitivizm dikkate değer görünmektedir. Atatürk'ün “dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir” sözü Türk devriminin ne denli pozitivizme dayalı olduğunu gösterir.³

* Bu çalışma Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Birimi tarafından desteklenmiştir.

¹ A. A. Yiğit, *Atatürk dönemi eğitim ve kültür politikası (1923-1938)*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, s.125.

² "Açış: Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Adına", "Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi": *Kalkınma için Bölgesel İşbirliği Semineri Tebliğleri: 9-11 Kasım 1967 Ankara*, Yay. Haz. Z. Süzğün Gezgin, Ankara, s.5

³ E. Kongar, *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk*, 2.baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994, s.48

Akçakayalıoğlu⁴ da Atatürk devriminin pozitivist olduğuna dikkati çekmekte pozitivist felsefenin ruhunda bilim, akıl ve deney olduğunun altını çizmektedir. Laikliğin ulusal iradeyi beraberinde getirecek olması ülkede kültürel yapının yeni baştan düzenlenmesini gerektirmiştir. Ümmet toplumundan ulus toplumuna geçiş duygusunun yerleştirildiği bu süreçte, kültür olarak yerleştirilen unsurun laiklik oluşu son derece önemlidir. Çünkü laikliğin yer bulacağı toplum, ulus toplumdur. Devlet tarafından belirlenen laiklik ilkesinin toplumsal düşüncede uyum süreci gerektirmesi nedeniyle Atatürk devrimleri kültürel yapının yenilenmesi sürecinde çok büyük önem taşır. Bu bağlamda laiklik ilkesi hem bir neden hem de bir sonuç olarak görülebilmektedir. Gerçekte, Atatürk devrimleri, kılık kıyafetten eğitime, hukuktan hafta sonu tatiline kadar hayatın tüm sınırlarını ve tarzını yeniden belirlemiş ve bu yeni hayata göre yeni düşünce normlarının gelişmesi beklenmiştir.⁵ Atatürk'e göre devrim, Türk ulusunu son asırlarda geri bırakmış olan kurumları ortadan kaldırarak yerlerine, ulusun en yüksek uygarlık gereksinimini karşılayacak yeni kurumların oluşturulması anlamına gelmektedir. Türk Devriminin amacı Atatürk'ün sözleriyle şu şekilde aktarılmaktadır: "Bugün yaptığımız ve yapmakta olduğumuz devrimlerin amacı, Türkiye cumhuriyeti halkını tüm olarak çağdaş ve bütün anlam ve biçimleriyle uygar bir toplum haline getirmektedir. Devrimlerimizin temel ilkesi budur."⁶

Atatürk devrimlerinde uygar bir toplum olmanın ilk koşulunun ulusal kültürün bilimsel temeller üzerine oturtmak olduğu görülmektedir. Öyle ki, Atatürk "Milletimizin dehasının gelişmesi ve bu sayede layık olduğu medeniyet seviyesine ulaşması, şüphesiz ki, yüksek meslekler erbabını yetiştirmekle, milli kültürümüzü yükseltmekle mümkündür" sözleriyle bu düşüncesini vurgulamıştır. Bu fikrin ışığında hedef, ulusal kültürümüzün diğer kültürler karşısında kendisini koruması, bu kültürü çağdaş standartlar karşısında değerlendirebilecek insanlar yetiştirmektir. Bu insanların kuracağı araştırma ve eğitim kurumlarına her türlü olanağı sağlamak gereklidir. Bunları yaparken de insanın kültürel ihtiyaçlarına cevap verilmesi gerektiği hatırlanmalıdır.⁷

Bu dönemde kültürel hayatta gerçekleştirilmek istenen değişikliklere yönelik önlemleri özetlemek gerekirse; 3 Mart 1924'de Halifelik ve Evkaf ve Şer'iyeye Vekâleti kaldırılmış ve bütün okullar Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetimine geçmiştir. Bu sayede devlet yönetimi ve eğitim laikleştirilmiştir. 1925'de tekke ve

---

⁴ C. Akçakayalıoğlu, "Atatürk ve Atatürk Devrimi", *Atatürk Konferansları VI: 1973-1974*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1977, s.4.

⁵ Yiğit, *age.*, 125-127.

⁶ "Atatürk ve Devrimleri", *Atatürk Konferansları VI: 1973-1974*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1977, s.278.

⁷ A. Güler-S. Akgül, *Atatürk'ün Düşünce Dünyası*, 2. baskı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2000, s.79-80.

zaviyeler kapatılmış, kılık kıyafet reformu getirilmiş, 1926'da Türk toplumunun hayatını değiştiren Medenî Kanun ve sonrasında onu tamamlayan kanunlar birkaç yıl içinde çıkarılmıştır. 1925'de Hukuk Fakültesi açılmış, 1928'de Latin esaslı Türk alfabesi kabul edilmiştir. 1930'da ilk defa olarak kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı tanınmış, 1931'de Türk Tarih Kurumu, 1932'de Türk Dil Kurumu kurulmuştur. 1934'de kadınlara milletvekili olarak seçilme hakkı verilmiştir. 1936'da Ankara Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi kurulmuştur.⁸

Tüm bu yenileşme hareketleri için gerekli kararlar 23 Nisan 1920 tarihinden sonra kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde alınmıştır. Kurtuluş savaşının sona ermesiyle kurulan I. T.B.M.M. her ne kadar olağanüstü koşullarda oluşmuş olsa da, içinde farklı görüşler temsil edilmekteydi. Bu dönemde İlk defa karşılaşılan Anayasa sorunu bu çok sesli Meclis içinde büyük bir açıklıkla tartışılmıştır. Devrimlerin ve devrimciliğin bu dönem üzerindeki etkisi ve ulusal önemi egemenliğin Türkiye tarihinde ilk kez bu dönemde siyasî ve hukukî temeller üzerine oturtulmasından ve günümüzdeki devlet ve yönetim şeklinin ana hatlarının çizilmiş olmasından kaynaklanır.⁹

Anayasalar ve Yasal Düzenlemeler

Anayasalar

Atatürk döneminde uygulanan 1921 ve 1924 anayasaları hak ve hürriyetler açısından dönemin kültür politikalarını etkileyen önemli belgeler arasında yer almaktadır. Bu anayasalar içerikleri bakımından kültürel devrimlerin demokratikleşme sürecinde koruyucusu olmuşlardır.

1921 Anayasasının, hazırlanış ve kabul özellikleri bakımından Osmanlı – Türk anayasacılığının belki de tek demokratik örneği olduğunu ifade eden Tanör¹⁰ 1921 Anayasası'nın kurucu demokratik organlar eliyle ve demokratik usullerle hazırlanan ilk anayasa olduğunu da altı çizmektedir. Anayasa Cumhuriyet dönemi anayasacılığı açısından uzun süre kalıcı ve hatta silinmez izler bırakmış ve kendisinden sonraki anayasaları da etkilemiştir. Bu etkilerin başında devrimci değişim gelmektedir. Devrimci değişim dönemin kültürel değişim ve gelişim sürecinin temelini oluşturmaktadır.

⁸ "Atatürk'ün Uygarlık Anlayışı", *Atatürk Konferansları VI: 1973-1974*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1977, s.119-120.

⁹ T. Z. Tunaya, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri*, Akgün, İstanbul, 1958, s.1-3.

¹⁰ B. Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri 1789-1980*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s.250-253.

1924 Anayasası, ülkemizde temel hak ve özgürlüklere yer veren ilk anayasadır. Bu anlamda 1875 Fransız Anayasasının etkisinde olduğu ifade edilen 1924 Anayasası'nda, *hürriyet* tanımının 1789 yılında ilân edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannâmesi'nin dördüncü maddesinden alındığı belirtilmektedir.¹¹ Buna göre; 1924 Anayasasının "Türklerin Hukûku Âmmesi" başlıklı beşinci bölümünün 68. maddesinde "Hürriyet, başkasına muzır olmayacak her türlü tasarrufta bulunmaktır. Hukuku tabiyeden olan hürriyetin herkes için hududu, başkalarının hududu hürriyettir" denilmekte ve devamında düşünce, vicdan, söz, basın, haberleşme, dernek kurma, çalışma, eğitim hürriyetleri, mülkiyet hakkı, kişi güvenliği, konut dokunulmazlığı, eşitlik ilkesi gibi hak ve hürriyetler sıralanmıştır. Bireysel hak ve özgürlüklerin dile getirilmesi demokratik bir ortamda kültürel gelişimin sağlanması ve bu gelişimin kalıcılığı bakımından son derece önemlidir.

Temel bireysel hak ve özgürlüklere olabildiğince yer verilen 1924 Anayasasının 70. maddesinde düşünce, söz ve yayın özgürlüklerinin Türklerin doğal hakları arasında olduğu belirtilmiştir. Önceki anayasada benzer bir maddeye rastlanmadığı düşünülürse, devlet tarafından anayasal düzeyde temel hak ve özgürlüklerin önemine yapılan bu vurgu ülkedeki demokratikleşme sürecinin yasal koruyucusu ve savunucusu niteliğindedir. Toplumda düşünce ve düşünceyi ifade özgürlüğünün yasalar yoluyla güvence altına alınmasını sağlayan 1924 Anayasası ile kültürel hayatın gelişiminde rol oynayan eserlerin ortaya çıkması devlet eliyle onaylamakta ve teşvik edilmektedir. Aynı zamanda 1924 Anayasasının 87. maddesinde yer alan "İptidai tahsil bütün Türkler için mecbûrî ve Devlet mekteplerinde meccanîdir." ifadesi ile bu dönemde ilköğretimin tüm Türk vatandaşları için zorunlu olduğu ve bu eğitimin devlet okullarında verildiği vurgulanmıştır. Bu anlamda 1924 Anayasası ulusal eğitim politikası içinde örgün eğitime verilen önemin vurgulanması bakımından da önemlidir.

1924 Anayasasına getirilen temel eleştiriler, anayasada yer alan temel hak ve özgürlüklere yönelik maddelerin toplumsal yaşamda uygulamaya geçirilememiş olması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte yasalar önünde tüm vatandaşların eşitliğini kabul eden 69. Maddesi ile din ve ırk farkı gözetmeksizin herkesi Türk kabul ederek siyasî "vatandaşlık" tanımı da yaparak bunu anayasal düzeyde koruyan 88. Maddesi ile 1924 Anayasası, demokratikleşme sürecinin önemli reformlarından birisidir. Anayasa'da yer alan maddeler birebir toplumsal yaşamda yer bulmasa dahi Türk toplumunun kültürel ve sosyal gelişiminde ileriki yıllarda önemli izler bırakacak çağdaşlaşma hareketleri devam etmektedir. Devletin üniter yapısının korunduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında temel eğitim ve kültür reformları henüz gerçekleştirilmemişken, anayasada yer verilen temel hak ve özgürlüklerin anlam ve öneminin toplum tarafından

¹¹ M. Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993, s.110.

özümsemmeden uygulamaya geçirilmesi dönemin koşulları dikkate alındığında çok gerçekçi gözükmemektedir.

1923-1945 yılları arasında yürürlükte olan 1924 Anayasası ve öncesinde hazırlanan 1921 Anayasası ülkede demokratikleşme hareketlerini başlatan gelişmelerin başında gelmektedir. Demokratikleşmenin kültürel hayatın özgürce yaşanmasına sağladığı katkı ve bu özgürlüğün sözlü ve yazılı olarak ifadesinin sonucu olan bilim ve sanat eserlerinin çoğalması kütüphanelerin geleneksel misyonlarına doğrudan etkide bulunmuştur. Bu kaynaklardan özgürce yararlanabilmek bu şekilde kültürel hayata katılmak temel hak ve özgürlükler arasında sayılmaktadır. Bu haklar 1924 Anayasası ile koruma altına alınmıştır. Bu yönüyle 1923-1945 yılları arasını niteleyen en önemli özellik toplumun demokrasi düşüncesi ile tanışması olmuştur. Bu bölümde söz konusu süreçte kütüphanelerin örgütlenmesine ve kütüphanecilik hizmetlerinin gelişmesine etki eden yasal gelişmelere ve düzenlemelere yer verilmiştir.

Yasal Düzenlemeler

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren gerçekleşen sosyal, ekonomik ve kültürel reformların kalıcılığının ve sürekliliğinin sağlanması ve birer devlet politikası hâline dönüşmesi için yasallaştırılması yoluna gidilmiştir. Genel olarak ulusal eğitim sisteminin kurulması ve geliştirilmesi kapsamında değerlendirilebilecek bu yasal düzenlemeler, ilerleyen dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür politikasına etki eden bir role sahip olmuştur. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Harf Devrimi, Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu, Ayniyat Talimâtname'si ve Üniversite Reformu ile ilgili yasal düzenlemelere yer verilen bu bölümde Cumhuriyet kütüphaneciliğimizin bugünlere kadar gelen geleneğinin nasıl oluştuğuna değinilmektedir.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu

Tanzimat Reform çağı'nın ve devam edecere Meşrutiyet dönemlerinin bir özelliği olarak eğitim-öğretimde ikiliği ("mektep-medrese ikiliği") gidermek adına, 3 Mart 1924'te 430 sayılı *Tevhid-i Tedrisat Kanunu* çıkarılmıştır. *Öğretimlerin birleştirilmesi* anlamına gelen bu kanunla medreseler kaldırılmış ve kütüphaneler dahil olmak üzere ülkedeki tüm bilim ve öğretim kurumlarının yönetimi ve bütçeleri Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Türk eğitim tarihi için dönüm noktası kabul edilen bu kanununla laik eğitim sisteminin temeli atılmıştır. Bundan böyle teokratik devlet yapısı yerine Batı hukuk sistemine dayalı laik bir devlet düzeni getirilmiştir. Bu sayede yeni Türkiye Devleti'nin eğitim politikası da laiklikle bütünleşen bir ulusal eğitim olmaktadır.

Bu dönemde başlatılan yenileşme hareketlerinde kütüphanelere, yeni bir toplum yaratma ve uygar dünya içinde yerini alma sürecinde devlet eliyle

yüklenen roller bugünkü Kütüphane kurumunun oluşumuna da altyapı olmuştur. Bu dönemde değişik isimler altında hizmet vermekte olan umumî kütüphaneler de Milli Eğitim Bakanlığı içinde örgütlenmelerini sürdürmüşlerdir. Araştırma, okul halk, millî kütüphane işlevlerinin bir arada düşünüldüğü kütüphane örgütünün oluşumu ve gelişimi, işlevlerinin tam olarak belirlenememiş olması nedeniyle gecikmiştir.

Kütüphanelerin Millî Eğitim Bakanlığı'nın sorumluluğuna geçmesiyle ilgili olarak Soysal¹² çeşitli kaynaklara göndermede bulunarak “yasanın Kütüphaneciliğimiz'e etkisini sık sık yapıldığı gibi yalnız, vakıf kütüphanelerin Millî Eğitim Bakanlığı'na devri ve bağışlanması biçiminde saptamak olayın biçimsel bir bağlam içinde yansıtılması olur” demektedir. Bu ve buna benzer değerlendirmelerin Cumhuriyet'in eğitim ve kültür politikasına temel olan Tevhid-i Tedrisat Kanununun kütüphaneciliğin tarihsel gelişiminde özellikle de hizmetin kurumsal yapısında yeni bir oluşuma etkisinin, bu hizmetin niteliğini ve kapsamını yeterince yansıtamayacağı belirtilmektedir. Yasanın kütüphaneciliğimiz için anlamının bir devir ve yönetim biçimi değişikliğine yol açmasından öte, kütüphane hizmetinin halka olabildiğince geniş kapsamda ulaştırılmasında aranması gerektiği belirtilmektedir. 1869 yılına kadar bir vakıf girişimi olarak, kendine özgü oluşum, yönetim, denetim kuralları ve ekonomik koşullar uyarınca biçimlenmiş ve devletin bu nedenle gözetme gereği duyduğu belirtilen kütüphane kurumunun, 1869 yılında çıkarılan *Maarif-i Umumiye Nizâmnamesi* ile bir kamu görevi kimliği kazandığına dikkat çekilmektedir. 1924 yılına kadar özerk ve ekonomik yapısını vakıflardan aldıkları güçle korumaya devam eden kütüphaneler, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile vakıf tüzel kişiliğinin himayesinden çıkarak devletin himayesi altına girmiştir. Böylece Türk kütüphaneciliği yeni bir kurumsal nitelik kazanmıştır.¹³

Bu dönemde eğitim kurumu kimliği kazanan kütüphanelerin devlet himayesi altında örgütlenmeye başlaması devletin ulusal eğitim politikasının bir sonucudur. Eğitim ve öğretimin birleştirilmesi, 1924 anayasası ile ilköğretimin zorunlu ve parasız hâle getirilmesi, devletin eğitimi geniş halk kitlelerine ulaştırmak için aldığı önlemler arasındadır. Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak örgün eğitimin bir parçası haline gelen kütüphane kurumu, okur-yazarlık kavramının gelişmesine bağlı olarak halkın kültürel gelişiminde kilit merkezler olmaya başlamıştır.

1927 yılında *Tekke ve zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbelikler ile ilgili bir Takım Ümvanların Men ve İlgasına Dair Kanun* ile bu kurumlardaki koleksiyonlar Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı kütüphanelere aktarılmıştır. Böylece tüm yurttaki

¹² Ö. Soysal, "Cumhuriyet ve Kütüphaneciliğimiz: 1923'den 1963'e", *Kütüphanecilik Dergisi Belge Bilgi Kütüphane Araştırmaları*, 1, 1987, s.53.

¹³ aynı yer.

kütüphaneleri oluşturan eski-yeni eserler yavaş yavaş belirli merkezlerde toplanmaya başlamıştır. Zamanla kütüphanelerin hizmet verdikleri toplumsal katmanlar ve buna bağlı olarak koleksiyonları farklılaşmaya başlamıştır. Koleksiyonların belirli merkezlerde toplanması gerek standartlaşmaya gidilebilmesi, gerekse toplu katalogların çıkarılabilmesi açısından oldukça önemlidir. Aynı yıl, yazmaların sınıflandırılması ve kataloglanması çalışmaları başlatılmış ve İstanbul kütüphanelerine ait bir dizi toplu katalog çıkarılmıştır.¹⁴

Harf Devrimi

Cumhuriyet döneminde ülkenin gerek toplumsal gerekse kültürel gelişimi için başlatılan önemli yeniliklerden bir tanesi de 1 Kasım 1928 tarih ve 1353 sayılı *Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanunla* yeni Türk harflerinin yürürlüğe girmesi olmuştur. Öncesinde 28 Mayıs 1928 tarih ve 900 sayılı *Resmî Gazete*'de yeni rakamların kabul edildiği duyurulmuş ve 1 Haziran 1928 tarihinden itibaren 1288 sayılı kanun gereği Türkiye'de uluslararası rakamlar kullanılmaya başlanmıştır.¹⁵

Kongar¹⁶ Harf devrimin basit bir alfabe değişikliği olmadığını vurgularken bu devrimin biri kültürel diğeri siyasî olmak üzere tarihsel açıdan iki temele dayandığını belirtmektedir. Kongar, Yazı devriminin, Osmanlı'da Batılılaşma hareketleri ile ortaya çıkmasının rastlantı olmadığını üç nedenle anlatmaktadır. Bunlardan birincisi bürokrasinin Arap yazısının kolay anlaşılır ve yaygınlığı olan bir yapıya yabancı olması, buna karşın Osmanlı'nın merkezî bürokrasisinin gücünün zayıfladığını düşünüyor olması ve bürokrasisini düzeltme isteğidir. İkinci neden olarak o yıllarda meşrutiyet fikrinin halk arasında yaygınlaşmasını sağlamak amacıyla halkın en kısa sürede en kolay yoldan eğitilmesi için yazı değişikliği bir çare olarak görülmüştür. Üçüncü neden ise Osmanlı'nın Batılılaşmayı biçimsel olarak algılayış şeklinin altında yatmaktadır. Sözü geçen bu üç neden Türk Yazı Devrimi'nin kültürel açıdan taşıdığı tarihsel zorunlulukları belirtir. Yazı devriminin siyasal yönünü ise Mustafa Kemal'in yazı değişikliği ile yeni iktidarı simgesel olarak vurgulanması eylemi oluşturur. Bu bağlamda, siyasî iktidarı ulus egemenliğine dayandıran Atatürk'ün Yazı Devrimi siyasal devriminin ayrılmaz bir parçası, siyasî iktidarın değişikliğini vurgulayan kültürel bir simgesidir.¹⁷ Kültürel devrimin toplumsal nedenleri arasında dinsel kurumların işlevlerini yitirmiş olmaları nedeniyle toplum içinde bağlayıcılığını kaybetmeleri de yer almıştır. Harf Devrimi bu kurumların toplum üzerindeki

¹⁴ J. Baysal, *Kitap ve Kütüphane Tarihine Giriş*, TKD İstanbul Şubesi, İstanbul, 1991, s.58.

¹⁵ M. Ş. Ülkütaşır, *Atatürk ve Harf Devrimi*, 2. baskı, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1991, ss. 59, 66, 78.

¹⁶ E. Kongar, *Kültür Üzerine*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989, s.100

¹⁷ Kongar, *age.*, s.101.

siyasî ve kültürel etkisini ortadan kaldırmak için kullanılan yöntemler arasında olmuştur.

Harf Devrimi ile amaçlanan kolay okuyup yazmayı sağlayacak bir alfabe ile halkın çoğunluğunu okuryazar yapmaktır. Diğer taraftan söz konusu devrim bir anda okuryazar oranının %0'a düşmesine neden olmuştur. Okul çağı dışındaki geniş halk kitlelerine okuma yazmayı öğretmek, kendilerine yeten, sorunları çözen bilgi donanımına sahip bireyler yetiştirmek gereğinden ötürü Millet Mekteplerinin açılmasına karar verilmiştir. 1 Kasım 1928 tarihinde T.B.M.M.'de Millet Mektepleri adında halk eğitim kurumları açılacağı ve bu kurumlar aracılığıyla yeni Türk alfabesinin halka öğretileceği duyurulmuştur. Bu amaç Millet Mektepleri Talimâtname'sinde "Türkiye halkını okuyup yazmaya muktedir bir hale getirmek, ana bilgiler kazandırmak" şeklinde yer almıştır. Millet Mekteplerinin açılış amacı, 1940'da hizmete girecek Cumhuriyet'in ilk kırsal eğitim politikası olan Köy Enstitüleri'nin kuruluşuna temel oluşturmuştur.¹⁸ Harf Devrimi ile ülke çapında okuma yazma seferberliği başlatılmış Cumhuriyetin ilk yaygın eğitim uygulaması olan Millet Mektepleri sayesinde halkın büyük bir kesiminin kısa sürede yeni harfleri öğrenmesi sağlanmıştır. Bu dönemde halkın okuma yazma eğitiminin sürekliliğini ve düşünce gelişimini sağlayacak kurumlara gereksinim duyulmuş ve 19 Şubat 1932 tarihinden itibaren Halk Okuma Odaları ve Halkevleri açılmıştır. Bunun sonucu olarak 1928-1936 yılları arasında okur-yazar kişi sayısı 1 milyon kişiden 2.5 milyon kişiye ulaşmıştır. Harf devrimi nedeniyle yeniden okuma yazma öğrenmek durumunda kalan Türk toplumunun dörtte biri sekiz yıl gibi kısa bir sürede okuryazar hâle getirilmiştir.¹⁹

Harf devriminin yarattığı etkilerin bir diğeri ise kitap baskı işinin kolaylaşması ile artan kitap sayısı üzerine olmuştur. Türkiye'de ilk kitabın basıldığı 1729 yılından sonra aradan geçen 199 yıllık dönemde basılan kitap sayısınının 30-40 bin arasında olduğu tahmin edilmektedir. Buna karşın yeni harflerin kabulünden sonra geçen ilk on yılda basılan kitapların sayısı 16.063'dür. 1928-1980 yılları arasın geçen 52 yıllık dönemde sayısı 192.35'i bulan kitap sayısı yayın hayatımızdaki küçümsenmeyecek bir gelişimin göstergesidir.²⁰ Bütün bu gelişmeler ülkede bir 'Millî Kütüphane' kurma gereğini

---

¹⁸ E. Kısıklı, "80. Yıl Dönümünde Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri", *Atatürk Haftası Armağanı: 10 Kasım 2008*, Yay. Haz. İ. Özbay vd., Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara, 2008, ss.169-170, 180.

¹⁹ U. Kocabaşoğlu, "Harf devriminin eğitim ve kültür yaşantımız üzerindeki kimi etkileri üzerine gözlemler", *Harf devrimin 50. Yılı Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, ss.113-114.

²⁰ Güler-Akgül, *age.*, s.72.

beraberinde getirmiştir. Bu amaçla Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu'nun çıkarılmasına karar verilmiştir.

Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu

Ankara'da Millî Kütüphane'yi kurma düşüncesi 1925 yılında Hamit Zübeyr Koşay'ın hazırladığı *Devlet Kütüphanesi* isimli raporda ve harf devrimi uygulama planında yer almaktadır. Bu düşünce 21 Haziran 1934 tarihli ve 2527 sayılı *Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu* ile eyleme geçirilir. Böylece Türkiye'de her türlü baskı yoluyla çoğaltılıp yayınlanan belgelerden beş nüsha Millî Eğitim Bakanlığı'na verilmesi kanunla kabul edilmiş ve bir nüshanın da ileride kurulacak Millî Kütüphane'ye devredilmek üzere Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü'nde bekletilmesi istenmiştir. Bu kanunla ülkede basılan tüm yayınlar, zamanın şartları ve gelişmeler doğrultusunda üç büyük kentte yer alan beş büyük kütüphanede toplanmıştır. Bu kütüphaneler kanunun 8. Maddesi uyarınca Millî Kütüphane, Ankara Umumî Kütüphanesi, İstanbul Umumî Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi ve İzmir Umumî Kütüphanesi olarak kararlaştırılmıştır. Derleme Kanununun 2. Maddesine göre Millî Eğitim Bakanlığı tarafından gerekli görülen eserler ile yurt dışından ithal edilen yayınlar da bu madde içine alınmıştır.²¹

Derleme Kanunu ulusal hafızanın korunması için oluşturulmuş önemli bir yasal düzenlemedir. Millî Kütüphane'nin kurulması ve araştırmacılara yurtiçinde çıkan tüm yayınlara ve yurtdışında Türkiye ile ilgili çıkan tüm yayınlara erişim olanağının tanınmasıyla, her alanda bilimsel gelişmeye önemli katkılarda bulunmakla birlikte ulusal tarihimizin gelecek kuşaklara aktarılması sağlanmıştır. Bu kanunla başlayan bibliyografik denetim çalışmaları sonrasında Türkiye Bibliyografyası ve Türkiye Makaleler Bibliyografyası yayımlanmıştır. İlk Türk Matbaasını kurulmasından 205 yıl sonra 1934 yılında, Türk toplumu ürettiği bilgi kaynaklarını denetim altına alabilmiştir. Derleme Kanunu, ulusal kültürün kayıt altına alınması ve ulusal hafızanın korunmasıyla kültürel kimliğimizin gelecek nesillere aktarımını sağlaması bakımından Cumhuriyet döneminin önemli gelişmeleri arasında yer almaktadır.

Üniversite Reformu

Yeni Cumhuriyetin uygulamaya konan tüm politikalarında devletçilik ilkesinin hakim olduğu bu yıllarda, Avrupa'da yükselen milliyetçiliğin etkisiyle

---

²¹ "Basma Yazı ve Eserleri Derleme Kanunu", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 1 (2), 1958, s.178.

ulus-devlet inşası sürecinde Türklerin uygarlık tarihindeki önemini savunan görüşler dile getirilmeye başlanmıştır. İstanbul Dâr-ül-Fünûn'u da bu dönemde tartışılan konulardan birisi olmuştur. Dâr-ül-Fünûn'una yönelik yapılan eleştiriler arasında üniversite öğretim elemanlarının atanırken bilimsel yeterlilik aranmaması, öğretim üyelerinin yabancı dil bilmemeleri, öğretim üyelerinin bilimsel yeterliliklerini ölçecek bir makamın olmaması, üniversitenin toplumun ihtiyaçlarından uzak oldukları ve toplumla uyum içinde olmadıkları, yeni devlet anlayışına ve Cumhuriyetin kurumlarına kayıtsız oldukları gibi konular yer almaktadır. Bu eleştirilerden de görülmektedir ki o dönemde ülkede yüksek öğretim sorumlu kurum gerek iç işlerinde gerekse toplumla iletişimde sorunlar yaşamaktaydı. Bu durum yeni bir yapılanmayı bir başka deyişle yüksek öğretim düzeyinde önemli değişiklikleri sağlayacak reformu kaçınılmaz kılmıştır. Bu görüşler ışığında 31 Mayıs 1933'de kabul edilen 2252 sayılı kanunla Dâr-ül-Fünûn kapatılmış ve 1 Ağustos 1933'de İstanbul Üniversitesi adıyla ve yeni bir üniversite kimliğiyle açılmıştır.²²

Atatürk'ün üniversite reformu tüm bilim dallarında üniversitelerimizin Batı dünyasındaki örneklerine uygun araştırma faaliyetlerinde bulunmaları amacını taşıyordu. Atatürk, bu dönemde dil ve tarih alanlarında yapılacak çalışmaları kurduğu Türk Dilini Tetkik Cemiyeti ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ile desteklemiş ve İstanbul Üniversitesi'nde mevcut bölüm ve enstitülerin sayılarını artırarak buralarda yapılacak araştırmaların bilimsel düzeylerini yükseltmek amacıyla kütüphane, laboratuvar, araştırma merkezi gibi hizmetleri zenginleştirmeyi ve üniversitelerin gelişimini hızlandırmayı amaçlamıştır. Bu amaçla üniversitelerinin mevcut durumlarının incelenmesi ve iyileşmesine yönelik önerilerini içeren bir rapor hazırlaması amacıyla İsviçre Cenevre Üniversitesinden Albert Malche Türkiye'ye davet edilmiştir. Albert Malche'in 1939 yılında hazırladığı raporunda, üniversiteye yöneltilen eleştirilerin ağırlıklı noktasını eğitim ve öğretim ile ilgili konular oluşturmuştur. "Dâr-ül-Fünûn meselesi esas itibariyle Türkiye'nin fikri, manevi hatta içtimai istikbali meselesidir" diyen Malche'in idarî konulara ikinci planda yer verdiği raporunda sunduğu ve kütüphanelerle ilgili olduğu düşünülen öneriler arasında şunlar yer almaktadır:²³ Osmanlıca olarak basılmış önemli eserlerin yeni harflerle basılarak gençlerin bu eserlerden faydalanmaları, Kütüphanelerin daha düzenli hale getirilip, çalışma saatlerinin artırılarak öğrencilerin araştırmaya özendirilmesi, Dâr-ül-Fünûn'un bütün ülkenin ilim ve irfan merkezi olması için halka dönük hizmetler yapması, halkın yeni gelişmelerle ilgili bilgilendirmek amacıyla sık sık

²² T. Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, ss.230-232.

²³ Bkz. U. Kocatürk, "Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notlar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(1), 1984, s.33-95.

konferanslar düzenlemesi, yerli bilim adamlarının yararlanabileceği bir süreli yayın çıkarılması.

Atatürk'ün önderliğinde gerçekleşen üniversite reformu, üniversitelerimizin, ülkenin kendisi için ideal kabul ettiği kültür düzeyini temsil etmesini ilke edinmiştir. Türk toplumunda Batılı anlamda bir bilimsel geleneğin oluşması ve bunun topluma mâl edilmesi düşüncesine dayanmıştır. Bu yönüyle Üniversite Reformu ulusal kültürün bilimsel temele dayalı olarak gelişmesini hedef alan bir politika ürünü olarak tanımlanabilir. Yukarıda sözü edilen maddelere dayanarak bilimsel kaynakların ve bu kaynaklara erişim sağlayacak kütüphanelerin geliştirilmesi konusunda yer verilen düşünceler kütüphane ve kaynak kullanımının önemine işaret etmektedir.

Eğitim ve Kültür Alanındaki Önemli Gelişmeler

Türk Ocakları

Türk Ocakları Osmanlı Devleti'nin son döneminde Meşrutiyet devrinin Türkçü ideologlarınca Türklerin tarih, dil, kültür birliği görüşünü savunmak üzere oluşturdukları bir sivil kuruluştur.²⁴ Türk Ocakları, 1912 yılında, Türk milletinin ulusal bilgi, ahlâk ve ekonomi düzeyini yükseltmek için okullar yapmak, konferanslar düzenlemek, kitap ve dergiler yayınlamak, halka açık konferanslar düzenlenmek amacıyla kuruldu.²⁵ Kurtuluş Savaşı'nın başlamasıyla kapanan, 1922 yılında yeniden örgütlenen Türk Ocakları, başlangıcından itibaren siyasete karışmayacakları ve herhangi bir politik görüşü savunmayacakları yönünde ilke kararı olmasına karşın, Atatürk'ün kararıyla 1930 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası ile birleştirilmiştir. Atatürk, 4 Kasım 1931 tarihli Aydın Türk Ocağı ziyareti sırasında yaptığı konuşmasında Türk Ocaklarının, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kültür şubeleri olduğunu belirtmiştir.²⁶

Gerçekten de Türk Ocakları hükûmetin yeni uygulamalarına halkın katılımını sağlamak, bireyleri bilinçlendirmek ve ulusal kimliğin inşasına hizmet eden konferanslar, gösteriler, okuma yazma ve yabancı dil kursları açmış, süreli yayınlar ve kitaplar çıkarmış, halkın boş vakitlerini değerlendirmek için kütüphaneler kurmuşlardır. 1930 yılı Merkez Heyeti Raporu'na göre tüm

²⁴ K. Akyüz, "Türk Ocakları", *Belleten*, Nisan, 1986, s.201; T. Çavdar, "Halkevleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, s..878.

²⁵ Akyüz, agm., ss.202-203.

²⁶ Bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, s.300.

Ocakların bir kütüphanesi bulunmaktadır. ²⁷ Türk Ocaklarındaki kütüphanelerinin gelişmişlik düzeyini saptamak amacıyla yapılan bir karşılaştırmada, Türkiye'nin en büyük kütüphanesi olan Millî Kütüphane'nin koleksiyonunun 17.915 kitaptan oluştuğu dönemde, Ankara Türk Ocağı'nın 40 bin kitaptan oluşan bir kütüphaneye sahip olduğu belirtilmiştir.²⁸

Karaer, Cumhuriyetten önceki dönemde Türk Ocaklarının kütüphane çalışmalarına değinirken, 1913 ve 1918 yıllarına ait Türk Ocağı kongrelerinde; buralarda yeni kütüphaneler kurulması amacıyla değerli kaynaklar edindiklerinden, 1250 ciltlik bir kütüphane koleksiyonu oluşturduklarından ve bu koleksiyonun danışma kaynaklarının yanı sıra sosyal bilimler, fen bilimleri, gibi alanlara ait önemli kaynakların yanı sıra görsel işitsel malzemelerden oluştuğundan bahsedildiğini aktarmaktadır. ²⁹ Gelecek nesillerin güçlü, duyarlı ve bilimsel anlamda gelişmiş nesiller olabilmesi için ilk koşulun bilgisizlikle mücadele edilmesi gerektiği konusu üzerinde birleşen Türk Ocakları'nın bir kültür kurumu olarak bu görevi üstlendikleri görülmektedir. Ocaklarda oluşturulmaya çalışılan kütüphane koleksiyonlarında izledikleri yol bunun en açık göstergelerinden biridir. 1923 yılında düzenlenen Birinci Heyet-i İlmiye sonucunda Millî Tarih Kütüphanesi kurulmasına karar verilmiştir. Türk Ocaklarının Hars Heyeti üyesi Ziya Gökalp tarafından yapılan öneri o yıllarda hükûmetin ve Türk Ocaklarının kütüphane kurumuna verdiği önemin göstergesidir.³⁰

Türk Ocağı kütüphaneleri, Ocakların binaları içinde kurulmuştur. Ocak kütüphaneleri halka açık hizmet vermişlerdir. Koleksiyon seçiminde basılı kaynakların yanı sıra görsel-ışitsel malzemelerin de tercih edildiği, gerektiğinde süreli yayınlarda çıkan makalelerin Türkçeye çevrilerek talep edenlere sağlandığı görülmektedir. Kitap seçiminde bibliyografya yayın kataloglarından yararlanıldığı belirtilen kütüphanelerde uygulanan bu profesyonel yaklaşım dikkate değerdir. Her geçen gün koleksiyonunun büyüdüğü Türk Ocağı kütüphanelerinde, koleksiyon geliştirme politikası değerlendirilirse halk katmanlarından her insanın gereksinimlerini dikkate alındığı görülmektedir. Tüm bu uygulamalarıyla Türk Ocağı kütüphanelerinin günümüz kütüphanecilik anlayışına çok yakın hizmet verdiği görülmektedir.³¹

---

²⁷ Z. Öz, *Toplumsal değişme sürecinde halk kütüphanelerinin yeri ve yeniden organizasyonu için bir model önerisi*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1997, s.88.

²⁸ İ. Karaer, "Türk Ocağı Kütüphaneleri: 1912-1931", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 4 (2), 1990, s. 59.

²⁹ İ. Karaer, *Türk Ocakları: 1912-1931*, Türk Yurdu, Ankara, 1992, s.141-142.

³⁰ N. Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s.19.

³¹ Karaer, agm., ss.56-60.

Türk Ocakları, Cumhuriyet kültür devrimine hizmet etmiş, kütüphaneler de dahil olmak üzere sosyal ve kültürel faaliyetlerini halkın millî birlik altında toplanması, ulusal kimliğin gelişmesi, Batılılaşma sürecinde öz değerlerin korunması yolunda kullanmıştır. Ocakların konumuz açısından diğer öncü tarafları arasında Türkiye'nin ilk çocuk kütüphanesini kurulmasında ve Türk Tarih Kütüphanesi fikrini ileri sürmüş olmaları belirtilmelidir. Kütüphane çalışmalarında benimsedikleri profesyonel yaklaşım özellikle koleksiyon geliştirmede kendisini göstermiş ve dönemin halka açık kütüphaneleriyle rekabet edecek düzeye ulaşmışlardır. Bütün bu olumlu gelişmelerin yanında Türk Ocakları için hazırlanan yönetmelikte Türk olmayanların Ocakların faaliyetlerinden yararlanmasında getirilen kısıtlamalar ülkenin kalkınmasında benimsenen topyekûn seferberlik anlayışıyla çelişmiştir. Aynı şekilde hizmet verdiği kitleyi iyi okumuş Ocağın fikirleriyle çelişmeyen, meslek sahibi kişilerle sınırlamış olması zaman içinde Türk Ocağı kütüphanelerini kitapların korunduğu yerler hâline getirmiştir.

Millet Mektepleri

Okul çağı dışındaki geniş halk kitlelerine okuma yazmayı öğretmek, onları kendilerine yeten, sorunları çözen bilgi donanımına sahip bireyler yetiştirmek üzere Millet Mekteplerinin açılmasına 1 Kasım 1928 tarihinde karar verilmiştir. Söz konusu kuruluşların amacı, *Millet Mektepleri Teşkilâtı Talimâtname'si*'nde "Türkiye halkını okuyup yazmaya muktedir bir hale getirmek, ana bilgiler kazandırmak" olarak yer almaktadır.³² Millet Mektepleri'nden 1936 yılına kadar 2 milyon 546 bin yurttaş diploma almıştır.³³ 24 Kasım 1928'de yayımlanan *Millet Mektepleri Teşkilâtı Talimâtname'si* yeni Türk harfleriyle okuyup yazmayı bilmeyen 16-45 yaş arasındaki her Türk vatandaşını evinin bulunduğu bölgede açılacak mektebe devam etmek ve okuyup yazmayı öğrenmekle yükümlü kılıyordu.

Talimâtname, millet mekteplerinin A ve B dershanelerine ayrılmasını öngörmekteydi. A dershanelerinde okuma-yazma öğretilecek, B dershanelerinde A'yı bitirenlerden vatandaşlık bilgilerini arttırmak isteyenlere aritmetik, yurt bilgisi, sağlık bilgisi, tarih, coğrafya dersleri verilecekti. Bu Talimâtnameye göre her vilâyette millet mekteplerinin açılması ve yönetiminden valilerin başkanlığında millî eğitim müdürü, vilâyet encümeni, belediye başkanı, Cumhuriyet Halk Fırkası mutemedi ve Türk Ocağı başkanından oluşan bir kurul sorumlu olacaktı. Valiler her öğrenim döneminin sonunda kendi görev alanları içindeki okuma-yazma öğretme çabalarının sonuçlarını bir raporla hükûmete

³² Kısıklı, agm., s.169-170.

³³ C. Perin, *Atatürk Kültür Devrimi*, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1982, s.76.

bildirmekle yükümlüydü. Cumhuriyet Halk Fırkası ve Türk Ocakları, halkı millet mekteplerine yazılmaya teşvik ediyordu. 1929 yılı içinde millet mekteplerinden 199.544'ü kadın olmak üzere 597.010 kişi diploma aldı 1936'ya gelindiğinde Millet Mekteplerinden diploma alanların sayısı 2.546.051'e ulaşmıştı.³⁴

Halkevleri ve Halkodaları

Halkevleri, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin varlık nedeni olarak tanımlanan halkçılık ve halk hükûmeti kavramları doğrultusunda oluşturulmaya çalışılan halk örgütünün bir sonucu olarak doğmuş ve geliştirilmiştir. Halkevleri fikri ve hareketi, Yaygın eğitim kuruluşları olan okulların halkı ulusal birlik ve beraberlik ilkesi altına toplamakta yetersiz kalacağı düşüncesinden hareketle, zorunlu öğretim sonrası halkın eğitimine devam etmesi, halkın bir arada ve birlikte çalışmasının sağlanması amacıyla başlatıldı. Halkevleri, halkı yetiştirmek, bilinçli, birbirine saygılı, ortak bir hedef altında toplanan bir vatandaşlar topluluğu hâline getirmek için 1932-1950 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağlı bir örgüt olarak yapılandırılmıştır.³⁵ Tek parti konumundaki C.H.P.'nin yan kuruluşu olarak örgütlenmesine karşın, halkevlerinin siyasal değil, sosyal ve kültürel kurumlar olduğu her fırsatta vurgulanmaya çalışılmıştır.³⁶

Kuruluş ve çalışma ilkeleri *Halkevleri İdare ve Teşkilât Talimâtname*si ve *Halkevleri Çalışma Talimâtname*si ile belirlenen halkevleri, partili olsun ya da olmasın herkese açıktı. Talimâtnameye göre, herhangi bir yerde halkevi açılabilmesi için gerekli koşullar şu şekilde belirlenmiştir:³⁷ En azından üç faaliyet kolunu çalıştırmaya yetecek sayıda üyenin kaydedilebilmiş olması, 200 kişilik bir salonu, kütüphanesi, birkaç çalışma odası ve spor yapmaya elverişli bir bahçesi olan bir binanın temin edilmesi, En az bir memur ve müstahdem aylığını karşılayacak bütçeye sahip olması.

Sözü geçen koşulların sağlanmasında büyük şehirlerle sınırlı kalınması tehlikesine karşın halkevi açılmayan yerlerde 1940 yılından itibaren çalışma amaçları ve işlevleri bakımından halkevleriyle aynı özellikleri taşıyacak halkodalarının açılmasına karar verilmiştir. Bu amaçla hazırlanan *Halkodaları Talimâtı*'na göre; halkodası açılacak olan yerde en az 50 üyenin kayıtlı olması, bir toplantı salonu ve bir okuma odasının bulunması, bunları idare edecek bir

---

³⁴ "Halk Millet Mekteplerini Doldurdu", *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, Cilt 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, ss.130-131.

³⁵ A. Çeçen, *Halkevleri*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990, ss.122-123; H. Keseroğlu, *Halk Kütüphanesi Politikası ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Durum*, TKD İstanbul Şubesi, İstanbul, 1989, ss.112-113.

³⁶ Çeçen, *age.*, s. 226; Keseroğlu, *age.*, ss.112-113.

³⁷ S. Şimşek, *Halkevleri: 1932-1951*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s.73-74.

bütçeye sahip olunması gerekmektedir. Bu da sağlanamıyorsa toplantı salonu olarak kullanılacak odanın uygun bir yerine mutlaka bir kitap dolabı konulacaktı.³⁸

Bu eğitim ve kültür kurumları, ulusal birlik ve bütünlük içinde toplumsal ve kültürel değişimin olumlu yönde gerçekleştirilmesi, yapılan devrimlerin halka ulaştırılması ve hükümet uygulamalarına halkın katılımının sağlanması amacıyla hayata geçirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda, bir halkevi ya da halkodası kurulmasının ilk şartlarından birinin kütüphane ya da okuma odası olması, bu şart sağlanamıyorsa bir kitap dolabı oluşturulması maddesi bir ülkenin kültürel kimlik kazanmasında kütüphanelerin oynadığı rolü göstermesi bakımından önemlidir.

Toplumun her kesiminden vatandaşın ilgi alanlarına cevap verebilmek için Halkevleri'nde dokuz farklı çalışma kolu meydana getirilmiştir. Bu çalışma kolları; Dil, tarih ve edebiyat şubesi, Güzel sanatlar şubesi, Temsil şubesi, Spor şubesi, Sosyal yardım şubesi, Halk dershaneleri ve kurslar şubesi, Kütüphane ve yayın şubesi, Köycülük şubesi, Müze ve sergi şubesi şeklinde sıralanmaktadır.³⁹

1932 yılında Kütüphane ve Neşriyat Şubesi adıyla kurulan, 1935 yılında Türkçenin özleşmesi akımıyla Kütüphanecilik terminolojisinde ilk defa kullanılarak "Kitapsaray ve Yayın Şubesi" adını alıp daha sonra "Kütüphane ve Yayın Şubesi", "Kitaplık ve Yayın Kolu" şeklinde isim değiştiren Halkevleri Kütüphane ve Yayın Şubesi o yıllarda önemli bir çalışma alanı olarak kendisini göstermektedir.⁴⁰ Öyle ki halkevleri kütüphanelerinin halkın bilgilенmesinde temel etken kabul edilmesi bunun en açık göstergesidir.⁴¹

Halkevlerinin nicel ve nitel açıdan en hızlı gelişim dönemi 1932–1940 yılları arasındadır. Bunu izleyen dönemin, savaş ve çok partili hayata geçiş dönemi nedeniyle, önceki yılların hızı ve heyecanı korunamamıştır. 1932–1940 arasındaki dönem boyunca yurda dağılmış bulunan halkevlerinin bütününde 23.750 konferans, 12.350 temsil, 9.050 konser, 7.850 film gösterisi, 970 sergi kamuya sunulmuştur. Aynı dönem içinde toplam üye sayısı ise % 506 artmıştır. Halkevleri kitaplıklarından 1932'de 149.949 yurttış yararlanırken bu sayı 1940'ta 2.557.853'e yükselmiştir. Halkevlerinde açılan eşitli kurslardan yararlananların sayısı 1932'de 900 iken 1940'ta 48.000'e çıkmış bulunmaktadır. Halkevlerinin kendi yayınları da önemli bir faaliyet alanı olarak göze çarpmaktadır. Bu yayın faaliyetinin ağırlık noktasını dergiler oluşturmuştur. Hasan Taner'in 1944'te

³⁸ Şimşek, *age.*, s.140.

³⁹ Şimşek, ss.79-86.

⁴⁰ R. Saraoğlu, *Toplumsal değişimin bir aracı olarak halkevleri*, Bilim Uzmanlığı Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 1990, s.159.

⁴¹ C.H.P. *Halkevleri Öğreneği*, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, 1938, s.16.

yayınladığı bibliyografyaya göre, Halkevlerinin çıkardığı dergi sayısı 50'dir. 1950'de bu sayı 20'ye inmiştir.⁴²

Cumhuriyetin ilânı ile başlatılan kültür devrimlerinin halka tanıtılması, devrimlerin getirdiği tüm yeniliklerin idrak edilebilmesinde okuma yazma seferberliği ve halk eğitimi gibi girişimler esastı. Bu girişimlerin ruhunda genel olarak o dönemde kendi öz kültürümüzde "ileri" ülkelerden alınan maddî kültür öğelerinin bütünleşmesi vardı, bu dahi halk ile aydınlar arasında eğitim ve kültür düzeylerinde oluşabilecek boşluk ve mesafenin, farkların kapatılmasını beraberinde getirecekti.

Kültürel ve toplumsal açıdan geri kalmış Türk halkının, Cumhuriyet içinde daha güçlü bir kültürel kimlikle yerini alması amacıyla başlatılan devrimlerin ilkinin Harf Devrimi oluşturur. Harf devrimi, etkisini okur-yazarlık ve yayın üretimi yanında, kuşkusuz kütüphane hizmetlerinde de göstermiştir. Harf devrimi ile kütüphane kurumunun kaynak varlığında ağırlık merkezinin değişeceği belirtilmektedir. Bunun yanı sıra Harf devriminin diğer kurumsal öğe ve oluşumların yanı sıra kütüphanelerdeki kaynak birikiminin niteliğini de etkilediğine dikkat çekilmektedir. Kütüphaneler açısından bu etki, dermelerin yeniden oluşturulması biçiminde kendisini göstermiştir. Ancak Harf devriminin yarattığı en kayda değer değişim, kütüphanelerin 1923 yılına kadar bilgi kaynaklarının koruyucusu konumundaki misyonunun yerini okuma seferberliğinin artırılması sürecinde halkın kitaba ve bilgiye ulaşmasında eğitim ve kültür olgularının bütünleştiği kurumlara bırakması olarak kabul edilmektedir.⁴³ Yeni Türk harflerinin kabul edilmesiyle başlatılan eğitim seferberliğini destekleyerek halk ile aydınların bir araya gelmesi amaçlanmış, Anayasada yer bulan Halkçılık ilkesi ve buna bağlı oluşacak demokratik yapı doğrultusunda yeni kültürel merkezlere gereksinim duyulacağı saptanmıştır. İşte bu gereksinimin sonucunda Halkevleri oluşturulmuştur.

Halkevlerinin kurulmasını izleyen dönemde okuma yazma kurslarına ilginin her geçen gün artması, yeni yayınlanan her kitabın kütüphanelere gönderilmesiyle koleksiyonların zenginleşmesi sonucu kütüphanelere talep beklenenin üzerine çıkmıştır. Hizmetlerin yayılmasını sağlamak amacıyla halkevleri kendi buldukları ilin yakınındaki köylerde okuma odaları oluşturmaya başlamışlardır. Bu dönemde kitap sayısına oranla dört misli artan okuryazar sayısının kütüphane koleksiyonlarının artarak çeşitlenmesine ve kütüphanelere okumak ve araştırma yapmak amacıyla gelen kişilerin sayısında

---

⁴² T. Çavdar, "Halkevleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.882.

⁴³ Soysal, agm., ss.63-66; ayrıca Ö. Soysal, "School Libraries in Turkey", *Türk Kütüphaneciliği/Bilgi'nin Yazgısı*, 2.baskı, Türk Kütüphaneciler Derneği, Ankara, 2007, ss.149-76.

artışlara neden olduğu belirtilmektedir.⁴⁴ Gerçekte halkodalarının açılması kararının altında yatan neden de bu genişleme olmuştur. Tablo 1’de 1933-1945 yılları arasında hizmet veren halk okuma odalarının sayıları ile kitap ve okuyucu istatistikleri yer almaktadır.⁴⁵ Halkodaları kitaplıklarının sayılarındaki yükselme 1933-1936 yılları arasında devam etmiş aynı şekilde bu yıla kadar okuyucu sayısında %170 oranında yükselme olduğu gözlenmiştir. Bununla birlikte söz konusu yükselişin 1937 yılından itibaren inişe geçtiği ve 1945 yılına gelindiğinde halk odalarındaki kitaplık sayısının %50, bu kitaplıklardaki kitap sayısının %33 ve okuyucu sayısının da %53 oranında azaldığı gözlenmiştir.

Halkevlerinin açılışını izleyen bir yıl gibi kısa bir sürede toplanan istatistikler toplumun yoğun ilgisini belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Buna göre, 1933 yılı içinde Halkevlerinde toplam 1663 toplantı, 915 konferans, 373 konser, 511 temsil düzenlenmiş; kütüphanedeki kitap sayısı 60 bin’i geçmiş, kitaplıklardan yararlananların sayısı 150 bin’i bulmuştur. Halkevlerinin 1950 yılında kapatılışına kadar yurt genelinde faaliyet gösteren 478 Halkevi, 4322 Halkodası bulunmaktadır.⁴⁶ Bu halkevlerinin dergiler hariç 600 bin kitapla, 1 milyon 719. 292 okuyucuya hizmet verdiği belirtilmektedir.⁴⁷ Tablo 2’de 1935-1945 yılları arasındaki halkevi kütüphaneleri hakkında istatistik kitap sayıları ve okuyucu sayılarıyla beraber verilmiştir. Halkevlerinin hizmet verdikleri süre içerisinde eldeki mevcut istatistikler bu kıstaslar temelinde her zaman istikrarlı bir yükseliş içinde olduklarını göstermektedir. Halkevlerinin faaliyetinin ve kitap-kütüphaneye atfedilen değer, 1945 yılına gelindiğinde %30.22’ye ulaşan toplam nüfus içindeki okuryazar oranında pay sahibi olduğu açıktır.

Halkevleri kütüphaneleri, açılışından sonraki yıllarda basında ve halk arasında bazı eleştirilerle de karşılaşmışlardır. Kuruluş amaçlarını oluşturan temel düşüncede halk katmanlarının tümünün katılmasını sağlamak varken etkinliklere daha çok aydınların katıldıkları belirtilmiş ve bu durum da Halkevlerinin hedefine ulaşamadığının bir göstergesi kabul edilmiştir. Kütüphane kurmanın Halkevi oluşturulmasında gerekli koşullardan biri olmasına rağmen, halkevlerinin sayılarının kütüphane sayısından fazla olması, bu koşulun her yerde uygulanmadığını ve kütüphanelere verilen önemin her yerde yeterince kavranmadığını göstermektedir.⁴⁸ Bu dönemde halkevi kütüphanelerine yönelik bir diğer eleştiri ise her yeni çıkan kitabın tüm halkevi kütüphanelerine gönderildiği ve kütüphane koleksiyonlarının her geçen gün

⁴⁴ Çeçen, s.175.

⁴⁵ *Millî Eğitim İstatistikleri Genel Kitaplıklar ve Müzeler ile Halkevleri, Odaları ve Okuma Odaları Kitaplıkları İstatistikleri: 1944-1945*. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, s. II.

⁴⁶ N. C. Yeşilkaya, "Halkevleri", *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.113.

⁴⁷ Saraoğlu, s.161.

⁴⁸ Keseroğlu, s.129.

arttığı bilgilerine karşın büyük şehirler dışında kütüphanelerin son derece yetersiz kaldığı, hatta bazı halkevlerinde bu gereksinime cevap verecek Kütüphane ve Yayın Kolu dahi bulunmadığı yönündedir.⁴⁹ Tüm olumsuz eleştirilere rağmen Halkevleri 1932-1950 yılları arasında Türk kültür yaşamının tarihsel gelişimine eşi görülmemiş bir canlılık getirmiştir

Halk Okuma Odaları			
Öğretim Yılı	Kitaplık Sayısı	Kitap Sayısı	Okuyucu Sayısı
1933-1934	778	34.686	57.179
1934-1935	540	44.639	103.742
1935-1936	527	39.712	154.810
1936-1937	543	23.717	95.951
1937-1938	463	26.327	83.636
1938-1939	434	26.303	80.518
1939-1940	432	21.375	84.230
1940-1941	321	21.870	69.832
1941-1942	275	21.514	72.185
1942-1943	262	22.621	53.441
1943-1944	233	25.909	55.529
1944-1945	230	17.657	39.881

Tablo 1. 1933-1945 yılları arasında Halk Okuma Odalarında kitaplık, kitap ve okuyucu sayısı dağılımları (Kaynak: BİGM, 1947, s.II)

Halkevleri 1932-1950 yılları arasında gün geçtikçe gelişen ve kültürel kimliğin oluşmasında etki alanını genişletirken Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı halka açık kütüphaneleri bu durumdan olumsuz etkilenmişlerdir. Halkevlerinin halka açık kütüphanelere kıyasla daha başarılı olmalarının nedenini Yalmanoğlu⁵⁰ halkevlerine yapılan devlet desteği ile açıklamaktadır. Yerel teşkilatlanmanın ve özerk yapılanmasının sayesinde halkevleri daha hızlı bir gelişim içinde olmuşlardır. Bununla birlikte Milli Eğitim Bakanlığı'nın eğitim ve kültür politikasının belirsizliği eğitim ve kültür faaliyetlerine sahada da yansımıştır. 1935-1961 yılları arasında çeşitli kereler isim değişikliğine uğrayan Milli Eğitim Bakanlığı görev ve sorumluluk alanlarının değişmesi nedeniyle eğitim ve kültür alanlarında tutarlı faaliyetler sergileyememiştir.

⁴⁹ aynı yazar, ss.129-130.

⁵⁰ Kapani, s.111.

Halkevi Kütüphaneleri

Öğretim Yılı	Kütüphane Sayısı	Değişim Oranı	Kitap Sayısı	Değişim Oranı	Okuyucu Sayısı	Değişim Oranı
1935-1936	22	-	45.789	-	257.588	-
1936-1937	165	650.0	185.084	304.0	860.595	235.0
1937-1938	166	0.6	214.463	15.9	656.654	-23.7
1938-1939	207	24.7	278.985	30.1	1.294.686	97.2
1939-1940	374	80.7	374.257	34.1	1.681.195	29.9
1940-1941	377	0.8	462.817	23.7	1.169.761	-30.4
1941-1942	378	0.3	524.594	13.3	1.274.557	9.0
1942-1943	393	4.0	584.187	11.4	1.335.541	4.8
1943-1944	392	-0.3	626.082	7.18	1.339.540	0.3
1943-1944	392	-0.3	626.082	7.18	1.339.540	0.3
1944-1945	395	0.8	648.408	3.6	1.373.672	2.5

Tablo 2: 1935-1945 Yılları Arasında Değişim Oranları ile Birlikte Halkevi Kütüphaneleri, Kitap Sayıları ve Okuyucu Sayısı Dağılımları (Kaynak: BİGM, 1947, s.II)

Dönemin koşulları dikkate alındığında halkevi kütüphanelerine yönelik yapılacak genel bir değerlendirmede bu kurumların temel görevlerinin bugün anladığımız temel kütüphane hizmetlerini sağlamak olmadığını, daha çok koleksiyonlarını ve okuyucu sayılarını yıldan yıla artırmak amacıyla hizmet verdiklerini belirtmek gerekmektedir. Bununla birlikte bugünkü halk kütüphanesi hizmetlerine örnek teşkil etmiş halkevi kütüphaneleri özünde sanat ve kültür yayınları yapan, kitap sergileri düzenleyen ve halkın kitap gereksinimini karşılayan birer kültür merkezi felsefesiyle hizmet vermişlerdir. Yurt çapında benimsenen ulusal eğitim ve kültür politikasının bir parçası olan halkevi kütüphanelerinin, halkevlerinin açılması için gerekli koşullar arasında yer alması kütüphane verilen önemi göstermesi bakımından son derece önemlidir. Halkevlerinin ve halkodalarının kültürel hayata katkısının kütüphane, koleksiyon ve kullanıcı sayıları dikkate alındığında oldukça büyük olduğu görülmektedir. Geleneksel kütüphanecilik anlayışını değiştiren halkevi kütüphaneleri siyasi bir eylem sonucu oluşmuş olması nedeniyle Cumhuriyet döneminin en açık ve net kültür politikası niteliğindedir. Toplumsal yapıya kazandırdığı canlılığın yanı sıra toplumda biz duygusunu geliştirmesi, ulusal çapta yürütülen eğitim seferberliğini desteklemesi ve halkın okuyarak öğrenmeye ilgi duymasını sağlaması bakımından döneminin en önemli kültür kurumları olmayı başarmıştır. Bununla birlikte halkevleri ve halkodaları ile ilgili olumsuzluk siyasi irade ile belirlenmiş bir politika olmanın getirdiği ideolojik rekabet ortamında bir tür siyaset aracına dönüşmüş olmalarıdır. Çok partili hayatın başlaması ile değişen siyasi iradenin ilk uygulamalarından birisi önceki yönetimin izlerini silmek adına halkevlerinin kapatılması olmuş, söz konusu durum Türk kültür hayatındaki canlanmanın belirgin bir şekilde gerilemesine neden olmuştur. Bu gerileme yıldan yıla

farkların gözlenebildiği kitap, kütüphane ve okuyucu sayılarındaki değişim oranlarında kendisini göstermiştir.

Köy Enstitüleri

1929 yılında başlayan okuma yazma seferberliğinin etkisi bir süre sonra azalıp, halkevlerinin etkisi de şehirlerle sınırlı kalınca eğitimin köylere kadar götürülmesi gereği doğmuştur. 1935 yılı istatistiklerine göre Türkiye'de ilköğretim çağındaki toplam nüfusun % 80'inden fazlasını oluşturan köy çocuklarının beşte dördünden fazlası ilkokuldan yoksundu. Yani 14 milyon köylünün ilköğretim çağındaki 1.680.000 çocuğundan ancak 276.688'i (yaklaşık % 16.5'i) okula kavuşabilmişti. Oysa aynı tarihte, ilköğretim çağındaki toplam nüfus içindeki ağırlığı % 20'yi bile bulmayan kentli çocukların % 80'inden fazlası ilköğrenim olanaklarına sahipti. Son derece ilkel koşullarda köy ilkokullarını bitiren çocuklardan ancak binde biri üst öğrenim kurumlarına gidebiliyordu. Köylerde yaşayan nüfusun okuma-yazma oranı, erkeklerde % 17, kadınlarda % 4.2 olmak üzere, ortalama % 10.5 idi. Kırsal bölgelerde bu oranlar % 1'lere kadar düşüyordu.⁵¹ Dönemin okur-yazar oranlarına bakıldığında 1924 yılında %3-4 arasında olan oran 1927'de %5.5'e, Harf devrimi ile 1929 başında neredeyse sıfıra düşmüş, bundan tam 6 yıl sonra 1935 yılında %19.5'e çıkmıştır. 1945 yılına gelindiğinde halkın okuryazar oranı %16.8'e yükselmiştir.⁵²

Mevcut durum Cumhuriyet Halk Partisini hareket geçirmiş ve 1935'te toplanan kurultayında devlet eliyle devreye sokulan "planlı endüstrileşme" politikasına paralel olarak "köyü kalkındırma" hareketi başlatma kararı da almıştır. Bu dönemde Cumhuriyet ve öncesinde köylünün eğitimi konusunda yapılan tartışmalar, belirtilen görüşler, yerli yabancı pek çok uzmanın görüşü bir birikim de yaratmış ve 1936 yılında çeşitli illerde açılan Köy Öğretmen Okulları ile altyapısı hazırlanan Köy Enstitüleri 1937-1938 öğretim yılında hizmet vermeye başlamıştır.⁵³ 17 Nisan 1940 yılında 3803 sayılı yasa çıkana kadar *Öğretmen Okulu*, *Köy Öğretmen Okulu* gibi adlarla hizmet veren bu enstitülerin sayısı 1948 yılına gelindiğinde 21'e ulaşmıştır.⁵⁴ Kısa ömürlü olmalarına rağmen çağdaş eğitim anlayışının en ileri metotlarını uygulamaya çalışan köy enstitülerinin ulusal eğitim sistemi üzerinde önemli etkileri olmuştur. Dönemin olanaklarıyla orantılı sonuçların ortaya çıktığı köy enstitülerinin etkilerini en çok hissettirdiği alan ilköğretim alanı olmuştur. Köy enstitüleri yetiştirdikleri

⁵¹ S. Özsoy, "Eşitlikçi Bir Deneyim Olarak Köy Enstitüleri", *Eğitim Bilim ve Toplum Dergisi*, 2 (7), 2004, ss.12-15.

⁵² *Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50. Yılı*. Devlet İstatistik Enstitüsü Yay., Ankara, s.79.

⁵³ S. Tanilli, *Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1996, s.51.

⁵⁴ M. Makal, *Köy Enstitüleri ve Ötesi*, Güldiken Yayınları, Ankara, 1997, s.55.

öğretmenlerle ilköğretimi en küçük köylere kadar yaygınlaştırmışlar, köy okulları o dönemin eğitim merkezleri konumuna gelmiştir. Enstitü mezunu öğretmenlere çeşitli araçların verilmesiyle köy okullarında sadece öğretim yapılmakla kalmamış, pratik bilgi ve becerilerin kazandırılmasıyla meslek eğitiminin temeli atılmaya çalışılmıştır. Köy enstitülerinde yetişen öğretmenler köylerin ekonomik ve toplumsal hayatına canlılık kazandırmışlardır. Köy enstitüleri aracılığıyla yetiştirilen öğretmen sayısının toplam 26.016 olduğu belirtilmektedir.⁵⁵

Köy eğitmen ve öğretmenlerinin köy halkını yetiştirmekle ilgili faaliyetleri tanımlanırken köy halkının millî kültürünü yükseltmek, onları sosyal hayat bakımından çağın şartlarına göre biçim vermek, köy kültürünün olumlu taraflarını yaymak ve güçlendirmek için gereken önlemleri almak gibi maddelere yer verilmiştir. Köy enstitülerinde köye ait olan maddî ve manevî unsurların, Türk kültürüne ait bütün değerlerin, teknik, estetik, sanatsal yönleriyle korunup yaşatıldığı belirtilmektedir. Enstitülerin ders programı içeriğini inceleyen Sakaoğlu ⁵⁶ kültürel içerikli derslerin tarım ve teknik içerikli derslerin toplamından fazla olduğunu belirtmiştir. Kültür dersleri her sınıfta 22 saat; Ziraat dersleri ve çalışmaları ile teknik dersler ve çalışmalar her hafta 11'er saattir. Köy enstitülerindeki kültür anlayışındaki farklılığa dikkati çekerken kültür kavramının, edebiyat, tarih, felsefe gibi kitaplardan öğrenilen bilginin gündelik yaşamda ve eğitimde açmazlara neden olması nedeniyle, bu dar kalıbindan çıkartılarak, yaratma, şekillendirme, doğaya hakimiyet, yararlı hâle getirme gibi anlamları da içeren genel konulu dersler oluşturulduğu belirtilmektedir.⁵⁷

Türkiye'nin köylerinde okur-yazar oranının artırılması ve eğitim koşullarının iyileştirilmesi amacıyla kurulan Köy Enstitülerindeki en yaygın faaliyetlerden birisinin serbest okuma saatleri olduğu belirtilmektedir. Bu saatlerde öğrencilerin Türk ve Batı kültürünün temel eserlerini okudukları, aynı zamanda hazırladıkları özetler ve kitap tanımlarıyla değerlendirmeler yaparak öğrencilere düşünme, araştırma ve yazma alışkanlığı kazandırıldığı bilinmektedir. Okuma saatleri aracılığıyla çocuklarda olumlu düşünceler kazandırmak, ulusal, ahlâkî ve vatan duyguları güçlendirmek gibi amaçlar taşındığı belirtilmektedir. Köy Enstitülerinde gerekli ortam hazırlandığı için kitap okumanın bir yarışa dönüştüğü kitaplar yetmeyince öğrencilerin yayınevlerinden kitap istemeye başladıkları, diğer enstitülerle kitap alışverişi yapılmaya başlandığı aktarılmaktadır. Bununla birlikte köy enstitülerinde amacın öğrencilere çok kitap

⁵⁵ Keseroğlu, s.8.

⁵⁶ N. Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s.244.

⁵⁷ N. Koç, *Türk Kültür Tarihi içinde Köy Enstitüleri*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 2007, s.225.

okutmak olmadığı, gerçekte öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırarak olaylara ve olgulara eleştirel bakış açısı geliştirebilmelerinin sağlanması olduğu belirtilmiştir.⁵⁸

Bu uygulamalarla enstitülerde sınıf kitaplıkları kurulmaya başlanmıştır. İlk yıllarda çok fazla işlerlik kazanmayan bu kitaplıklar 1945 yılından sonra çıkarılan Köy Enstitüsü Yönetmeliği ile Enstitü Müdürünün sorumluluğuna verilmiş ve Enstitü Müdürleri kitaplıklarla ilgili Bakanlığa rapor vermekle yükümlü tutulmuşlardır. Yönetmeliğin 33. Maddesi gereğince 'enstitü, kitaplık kitaplarını laboratuvar ve atölyelerde bulunan ders aletlerini bilimsel esaslara göre sınıflamak' zorundadır. Ayrıca Yönetmeliğin 41. Maddesine göre ise, 'enstitü kitaplığındaki kitapların özel bir yönetmeliğe göre öğretmen ve öğrencilere verilmesinin uygun olacağı' belirtilmektedir. Yönetmelikte kitaplık memuru ve ayniyat mutemetinin yaptığı işlere de yer verilmiş ve temel kütüphane işlerinin bu yönetmelik aracılığıyla bir sistem ve kurallar bütünü içinde yürütülmesi amaçlanmıştır. Yönetmelikteki dikkat çekici noktalardan birisi öğrencilerle kitaplık arasındaki iletişimi kurma sorumluluğunun öğretmenlere verilmiş olmasıdır.⁵⁹ Bu yönetmeliğe göre; öğretmenler derslerini faydalı bir şekilde vermek için derslere hazırlıklı girmek ve okulda bulunan ders araçlarından ve okul kitaplığında bulunan kitaplardan öğrencilerini faydalandırmakla sorumludurlar. Yine öğretmenler, öğrencileri kişisel çalışmalara özendirmek için önlemler alırken, gerektiğinde öğrencilerin kitaplıklardan, müzelerden, laboratuvarlardan yararlanmaları sağlar. Yönetmeliğin 92. Maddesine göre okul içindeki onbir koldan birisi kitaplık koludur ve köy enstitülerinde tutulması gereken defterlerden birisi Kitaplık Demirbaş Defteridir.⁶⁰ Yukarıdaki maddelere bakarak, Köy Enstitülerinde okul kitaplığının eğitim-öğretimin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve ders programlarıyla bağlantılı olduklarını söylemek mümkündür. Kitap ve okuma eylemi ders programının doğal bir parçası kabul edilmiştir.

Cumhuriyet döneminde izlenen politikalar ışığında kütüphanelerin bir amaçtan çok bir araç olarak kullanılması, ülke çapında kütüphanelerin gelişimine olanak sağlayacak bir planın olmadığı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Böyle bir planı gerektirecek kullanıcı ve kütüphaneci kitlesinin olmaması halka açık kütüphanelerin Cumhuriyet süresince gelişme göstermemesinin önemli nedenleri arasındadır. Tablo 3'te 1931-1945 yılları arasında Genel Kitaplıklar adıyla Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak hizmet veren kütüphanelerin kitap ve okuyucu dağılımlarına yer verilmiştir. Tablo 2'de yer alan Halkevi kütüphanelerine yönelik oranlarla karşılaştırıldığında oldukça zayıf kaldığını

⁵⁸ Koç, ss.228-230.

⁵⁹ Keseroğlu, s.11.

⁶⁰ aynı yazar, s.12..

söylemek mümkündür.⁶¹ Zaman zaman kütüphane sayılarının azalmış olmasý kaynak yetersizliği nedeniyle bazı bölgelerde kütüphanelerin kapatıldığı izlenimini uyandırmaktadır. Bununla birlikte 1934, 1936 ve 1940 yıllarındaki okuyucu sayısındaki azalmalar halkevi kütüphanelerinde 1937 ve 1940 yıllarında, halkodalarında da 1940 yılında gözlenmektedir. O dönemde yaşanan ekonomik sıkıntılar bu azalmanın başlıca nedenleri arasında gösterilebilir. Çünkü belirtilen yıllarda kütüphane ve kitap sayılarında herhangi bir azalma olmamasına rağmen okuyucuların sosyal ve ekonomik hayatlarında yaşadıkları değişikliğin kütüphane kullanım oranlarına yansdığını söylemek mümkündür.

Genel Kitaplıklar

Öğretim Yılı	Kütüphane Sayısı	Değişim Oranı	Kitap Sayısı	Değişim Oranı	Okuyucu Sayısı	Değişim Oranı
1932-1933	85	-	386.582	-	974.986	-
1933-1934	102	20.0	419.056	8.4	979.700	0.5
1934-1935	113	10.8	459.746	9.7	905.575	-7.6
1935-1936	90	-20.4	435.885	5.2	826.059	8.8
1936-1937	89	1.1	453.001	3.4	772.555	-6.5
1937-1938	89	0.0	477.426	5.4	695.630	10.0
1938-1939	87	2.2	487.221	2.1	749.248	7.8
1939-1940	81	-6.9	492.401	1.1	706.627	5.7
1940-1941	83	2.5	517.393	5.1	531.613	-24.8
1941-1942	83	0.0	503.189	2.8	655.239	23.3
1942-1943	84	1.2	553.151	9.9	770.078	17.5
1943-1944	85	1.2	629.575	13.9	758.953	-1.4
1944-1945	82	-3.5	658.698	4.6	908.953	19.8

Tablo 3: 1931-1945 yılları arasında değişim oranları ile birlikte Genel Kitaplık, Kitap Sayısı ve Okuyucu Sayısı Dağılımları (Kaynak: BİGM, 1947, s.II)

Genel Kitaplıklara yönelik istatistiklerde, 1931-1945 yılları arasındaki artış oranlarına bakıldığında kütüphane sayılarının %3.5 oranında azaldığı, kütüphanelerdeki kitap sayılarının %70 oranında arttığı ve okuyucu sayılarının ise %6.8 oranında azaldığı görölmektedir. Bu bilgiler ışığında ilgili dönemde hizmet veren genel kitaplıkların koleksiyonlarındaki artışın kütüphane ve okuyucu oranlarındaki düşüşler karşısında çok fazla bir anlam ifade etmediğini söylemek mümkündür. Bu dönemde devlet tarafından sağlanabilen olanakların halkevi kütüphaneleri için daha fazla kullanılmış olmasının yanı sıra döneme ait ekonomik koşulların halkın kütüphane kullanma alışkanlıkları üzerindeki

⁶¹ *Milli Eğitim İstatistikleri Genel Kitaplıklar ve Müzeler ile Halkevi...*, s.II.

olumsuz etkisi nedeniyle genel kitaplıkların kullanım oranlarının düşük olduğu ifade edilebilir.⁶²

1923-1945 yılları Türkiye'de kültürün en çok toplumsallaştığı yıllar olarak nitelendirilebilir. Atatürk'ün başlattığı kültürü hedef alan devrimleri izleyen yıllar Türk toplumu için önemli gelişmelere sahne olmuştur. Bu dönemde kütüphaneler temel eğitim kurumları gibi hizmet vermiş, yaygın eğitim kurumlarının yeterli olmadığı bölgelerde önemli açıkları kapatmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulü ile ulusal eğitim sistemi içinde yer almaya başlayan kütüphaneler uzun yıllar ülkede uygulanan temel eğitime yardımcı kuruluşlar olarak değerlendirilmiştir. İzleyen yıllarda bu rolünü sürdürecektir olan kütüphanelere yüklenen eğitimle ilgili görev ve sorumluluklar toplumda kültür taşıyıcı-aktarıcı olma görevlerinin önünde yer almıştır. Bu durum kütüphanelerin kitap ödünç alınan ve kitap okunan kurumlar olmanın ötesine geçmemesinde önemli bir pay sahibidir. 1940'lı yıllardan itibaren kültürel hayatın gelişiminde Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki ivmenin sürdürülememesi sonucu bugünkü anlamda geleneksel, bürokratik ve bir partiden diğerine değişen, tutarsız ve istikrarsız, parti ideolojilerinin devlet siyaseti kavramlaştırmasının önüne geçerek hakim olmaya başlamasının ilerleyen yıllarda özellikle toplumun eğitim ve kültür hayatı ile ilgili alınacak kararlara yansdığı gözlenmiştir.

Sonuç

Kültür hareketlerinin hedefine ulaşabilmesi için gerekli tedbirlerin devrimler aracılığıyla alınabileceğini düşünen Atatürk, ülkenin gelişmiş bir medeniyet seviyesine ulaşabilmesi için geri kalmış kurumları ve gelişimi engelleyen unsurları ortadan kaldırmak, manevî gücün kaynaklarını ulusal tarihi barındıran uygarlık kurumlarına dayatmak gerektiğini düşünmüş ve çağdaş bilim ve teknik bilgisine sahip bireylerin kültür hayatına yenilikler getireceğine inanmıştır.⁶³ Bu çalışmada kültürel yapının baştan inşa edilmesi olarak nitelenen Atatürk devrimleri, siyasî içerikli amaçları ve etkilerinin yanı sıra ülkemizin kültür politikası kapsamında değerlendirilmelidir. Bütünsel bir yaklaşımla ulusallaşma ve batılılaşma yönünde değişimi temsil eden bu devrimler ulusal çapta gerçekleştirilen kültürel değişim olarak açıklanabilir.

1923-1938 yılları arasında halkevi kütüphaneleri ve halk okuma odaları Harf devrimini izleyen dönemde yurt çapında başlatılan okuma yazma seferberliğinde kilit kuruluşlar olmuş, yeni alfabe ile basılan yayınların halka ulaştırılmasına aracılık etmişlerdir. Dönemin kütüphane kullanım istatistiklerine dayanarak bu

---

⁶² aynı yer.

⁶³ İnan, s.5.

dönemin, kütüphanelerin en çok toplumsallaştığı dönem olduğu görülmüştür. Bu dönemde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Genel Kütüphaneler devlet desteğinin yanı sıra halkın ilgisinden de yoksun kalmıştır. Bunun en temel nedeni yetkili organlarca yurt geneline daha çok yayılmış olan Halkevi kütüphanelerinin adres gösterilmesidir. Halkevi kütüphanelerine ayrılan bütçelerin büyüklüğu bunun en açık göstergesidir. Farklı sosyo-ekonomik özelliklere sahip halka okuma alışkanlığının kazandırılmasının ötesinde bilgi kullanma alışkanlığının kazandırılması, gündelik hayatta karşılaştıkları problemlerin çözümünde gereksinim duyacağı bilgiyi kütüphanelerde bulabileceği bilincinin kazandırılması uzun vadeli ve o dönemin koşulları dikkate alındığında çok gerçekçi olmayan bir plândır. Bununla birlikte bu düşünce sistematığı kazandırılmaksızın kütüphane hizmetlerinin gerçek anlamda yaygınlaşmasından söz etmek mümkün değildir. Ancak kütüphanelerin gerçek anlamda yaygınlaşması kütüphane, kitap ya da okuyucu sayılarının nicel olarak artmasıyla değil halka nitelikli bilgi ve kütüphane kullanımının kazandırılması ile ölçülebilir. Dönemin karakteristikleri gereği devam etmekte olan sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi gelişmeler konusunda belli bir aşama kaydedilmeksizin farklı gelir dağılımlarının, eğitim ve kültür düzeylerinin hakim olduğu toplumsal düzeyde sağlıklı kütüphane hizmetlerinin varlığından söz etmek mümkün değildir. Çünkü kütüphanelerin sunduğu hizmetlere toplumsal talep bulunmamaktadır. Anayasal ve yasal düzeyde gerçekleşen gelişmeler de daha çok toplumsal düzenin sağlanmasına yönelik önlemleri hedeflemiştir. Demokratik düzenin kabul görmesi ve buna uygun yaşam tarzının benimsenmesi için hazırlanan 1921 ve 1924 Anayasalarının yanı sıra hazırlanan çeşitli kanun ve yönetmeliklerle kütüphaneciliğin 1970'li yıllara kadar sürecek örgütlenme yapısını etkileyecek ve kütüphane hizmetlerinde önemli gelişmelere yol açacak konularda çalışmalar yapılmıştır. Kütüphanelerin Milli Eğitim Bakanlığına bağlı birer kuruluş hâline getiren *Tevhid-i Tedrisat Kanunu* ve izleyen yıllarda ulusal kültürün korunması ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlayacak olan *Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu* bunlar arasındadır. Bu dönemde başlatılan kütüphanecilik kursları, Köy Enstitülerinde başlatılan kütüphane hizmetleri, toplu katalog çalışmalarının başlatılması gibi girişimler önemli yapı taşları olmuşlardır. İlköğretimin zorunlu ve parasız hâle geldiği bu dönemde eğitim için fırsat eşitliği kavramı hizmet sektöründe görev yapan kütüphaneler için de söz konusu olmuştur. Bu nedenle köy gezici kütüphanelerin yanı sıra köy enstitüleri büyük şehirlerde örgün ve yaygın eğitim olanaklarından yararlanamayan vatandaşların temel ihtiyaclarını karşılamaya yönelik tasarlanmıştır. Cumhuriyetin Halkçılık ilkesinin gereği olarak ortaya çıkan bu uygulamalarla kültürel kalkınmanın topyekun sağlanması ve eğitimde sürekliliğin kazandırılması için gerekli politikalar geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu noktada dikkat çekici olan nokta daha önce de belirtildiği gibi kütüphanelerin toplumsal bir gereksinim olarak ortaya çıkmasından çok devlet politikalarıyla toplumsal hayata dahil edilmeye çalışılmasıdır. Uygulanan

politikaların başarıya ulaşması için gerekli arzın olmasına karşın toplumsal talebin olmaması bu dönemin belirgin özellikleri arasındadır. Diğer taraftan kütüphanelerin Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak merkezîyetçi bir yapıya kavuşmaları döneme ait olumlu bir gelişme olarak kabul edilebilir. Bu durum kütüphanelere sağlanacak düzenli ve sistemli ekonomik, işgücü ve yasal destek anlamına gelmektedir. Bunun resmî anlamda sağlanmış olması kütüphanelerin bürokratik yapı içinde yerini almasına olanak sağlamıştır. Bir bakıma kütüphanelerin Türkiye Cumhuriyeti'nde kültür politikaları kapsamında değerlendirilmeye başlaması da bu gelişmelerin bir sonucu olmuştur.

Kaynaklar

- AKÇAKAYALIOĞLU C. (1977) Atatürk ve Atatürk Devrimi, *Atatürk Konferansları VI: 1973-1974*, 1-14, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- AKYÜZ K. (1986) Türk Ocakları, *Bulleten*, Nisan, 201-228.
- ALPAY M. (1976) *Harf Devriminin Kütüphanelerde Yansıması*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III* (1989) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara.
- Basma Yazı ve Eserleri Derleme Kanunu (1952) *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 1 (2), 177-178.
- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (BIGM, 1947) *Milli Eğitim İstatistikleri Genel Kitaplıklar ve Müzeler ile Halkevleri, Odaları ve Okuma Odaları Kitaplıkları İstatistikleri: 1944-1945*, İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- BAYSAL J. (1991) *Kitap ve Kütüphane Tarihine Giriş*, TKD İstanbul Şubesi, İstanbul.
- BİNGÖL İ. (1993) *Ülkemizde Anayasa Hareketleri: Senedi İttifak, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, 1876 Anayasası, 1921 Anayasası, 1924 Anayasası, 1960 Anayasası, 1961 Anayasası, 1982 Anayasası*, Atak Ofset, Ankara.
- C.H.P. *Halkevleri Öğreneği* (1938) Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara.
- Halk Millet Mekteplerini Doldurdu (2003) *Cumhuriyet Ansiklopedisi: 1923-1940*, Cilt 1, 130-131, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- ÇAVDAR T. (1985) Halkevleri, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3, 878-884. İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇAYCI A. (1977) Atatürk'ün Uygurlık Anlayışı, *Atatürk Konferansları VI: 1973-1974*, 117-129, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- ÇEÇEN A. (1990) *Halkevleri*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 yılı* (1973) DİE Yay., Ankara.
- GÜLER A.- S. AKGÜL (2000) *Atatürk'ün Düşünce Dünyası*, 2. baskı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- İNAN A. (1972) Açış: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Adına, *Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi*: Kalkanma için Bölgesel İşbirliği Semineri Tebliğleri: 9-11 Kasım 1967 Ankara, Yay.Haz . Z. Süzgül GEZGİN, 3-6, Türk İnkılâp Enstitüsü, Ankara.

- KAPANİ M. (1993) *Kamu Hürriyetleri*, Yetkin Yayınları, Ankara.
- KARAER İ. (1992) *Türk Ocakları: 1912-1931*, Türk Yurdu, Ankara.
- KARAER İ. (1990) Türk Ocağı Kütüphaneleri: 1912-1931, *Türk kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 4 (2), 55-59.
- KESEROĞLU H. (1989) *Halk Kütüphanesi Politikası ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Durum*, TKD İstanbul Şubesi, İstanbul.
- KISIKLI E. (2008) 80. Yıl Dönümünde Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri, *Atatürk Haftası Armağanı: 10 Kasım 2008*, Yay.Haz. İ. ÖZBAY vd., 165-183, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara.
- KOCABAŞOĞLU, U. (1991) Harf devriminin Eğitim ve Kültür Yaşantımız üzerindeki Kimi Etkileri Üzerine Gözlemler, *Harf Devrimin 50. Yılı Sempozyumu*, 114-12, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- KOCATÜRK U. (1984) Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, I (1), 3-95.
- KOÇ N. (2007) *Türk Kültür Tarihi İçinde Köy Enstitüleri*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- KONGAR E. (1994) *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim açısından Atatürk*, 2.baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KONGAR Emre (1989) *Kültür Üzerine*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- MAKAL M. (1997) *Köy Enstitüleri ve Ötesi*, Güldikeni Yayınları, Ankara.
- ÖZ Z. (1997) *Toplumsal Değişme Sürecinde Halk Kütüphanelerinin Yeri ve Yeniden Organizasyonu için Bir Model Önerisi*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- ÖZSOY S.(2004) Eşitlikçi Bir Deneyim Olarak Köy Enstitüleri, *Eğitim Bilim ve Toplum Dergisi*, 2 (7), 4-25.
- ÜLKÜTAŞIR M.Ş. (1991) *Atatürk ve Harf Devrimi*, 2. baskı, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- SAKAOĞLU N. (2003) *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- SARAOĞLU R. (1990) *Toplumsal Değişmenin Bir Aracı olarak Halkevleri*, Bilim Uzmanlığı tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- SOYSAL, Ö. (2007) School Libraries in Turkey, *Türk Kütüphaneciliği/Bilgi'nin Yazgısı*, 149-76, Türk Kütüphaneciler Derneği, Ankara.
- SOYSAL, Ö. (1987) Cumhuriyet ve Kütüphaneciliğimiz: 1923'den 1963'e, *Kütüphanecilik Dergisi Belge Bilgi Kütüphane Araştırmaları*, 1, 51-99.
- ŞİMŞEK S. (2002) *Halkevleri: 1932-1951*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- TANFER V. (1977) Atatürk ve Devrimleri, *Atatürk Konferansları VI: 1973-1974*, 273-286, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- TANİLLİ S. (1985) *Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş*, Say Kitap, İstanbul.
- TANİLLİ S. (1996) *Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- TANÖR B. (2004) *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri 1789-1980*, YKY Yay., İstanbul.
- TİMUR T. (2000) *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, İmge Kitabevi, Ankara.
- TUNAYA T.Z. (1958) *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri*, Akgün, İstanbul.
- YALMANOĞLU N. (1993) Halk Kütüphaneciliği Kavramı, *1. Halk Kütüphaneciliği Sempozyumu*, 111-111, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara.

- YEŞİLKAYA N.C. (2002) Halkevleri, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt 2, 113-118, İletişim Yayınları, İstanbul.
- YİĞİT A. A. (1996) *Atatürk Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1923-1938)*, Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.